

מהמתחדש ומהמרחש

# שם עולם



גיליון מס' 9  
תשרי תשע"ה  
September 2014



**מלך עליון**: מלך עולמים • מפקע נעלמים • משוח אדמים •

**מלך עליון**: סבלהבל • סבומבלהבל • סוקרהבל • לעדי עד ימלוך •

**מלך עליון**: פארז עוז • פועל ימינו תעוז • פורח ומעוז •

**מלך עליון**: קרושיו להב • קורא מי רהב • קרוב לקוראיו באהב • לעדי עד ימלוך •

**מלך עליון**: שנה אין לפניו • שקט בפניו • שבח טוב במצפוניו • לעדי עד ימלוך •

**מלך עליון**: תקפו לעד • תפארתו עדי עד • תהלתו עומדת לעד • לעדי עד ימלוך •

## וּבְתַנָּה

תוקף קרושת היום • כיהוא נורא ואיום • ובו תנשא מלכותך

וְיָבוֹן וְיָדָה תַּעֲלֶה קְרוּשֶׁתְּךָ כִּי אַתָּה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ :

7 ספרי התורה בפיוטרקוב

18 חיילים 19 מתנה אחרונה לאמא

עוד מזון, לזכות באמצעותו להאריך את קיומם הפיזי. והיו ששמרו על אוצר רוח זה וניצלו אותו כדי להגביר את כוחם הרוחני. המאבק להצלת ספרי תורה לא היה מאבק על קיומם הפיזי של ספרי התורה, אלא על קיומם של רוח המרומים הנוכח בספר כבאדם. זה היה מאבק במפלצות הטרף הגרמניות אשר ניסו לכלות כל זיק של רוח. אותה אם שפרסה מלחמה לבני ביתה בזמן שהיא רעבה, אותו אב שראה את צורכי הסובבים אותו ולא רק את צורכי עצמו - הם דוגמה חיה לרוח זו, לאנגריה זו, שנשמרה בקדושתה. ראוי לנו, צאצאיהם ובני עמם, ללמוד מהם סדרי קדימויות. וממדת הרחמים נצפה למתת רוח נדיבה, בזכות אבות ואימהות שרוחם מלווה אותנו לנצח.

אברך באהבה,  
בשנה של חסד ורחמים, בריאות טובה ונפש חפצה,  
**הרב אברהם קריגר**

**אנו עומדים בתקופת ימי הדין והרחמים.** מהותם של ימים אלו מבוארת בצורה מרתקת בהגות החסידית: בימים אלו האדם נידון על העבר בדין, ובשנה הבאה מוענקים לו ברחמים עוצמת רוח. כוח רוחני זה המוענק לאדם הוא היולי, יסודי. כוח הדומה במהותו למושג "אנגריה". ואכן, כפי שאנגריה יכולה ליצור כל חומר פיזי ויכולה לעמוד בפני עצמה ככוח אנרגטי, כך גם הרוח המוענקת לאדם: אפשר להשתמש בה לקיום פיזי הכרחי: מזון, בגד וקורת גג, ואפשר להשתמש בה ככוח רוחני המניע את האדם. על-פי ההגות החסידית, על האדם לשאוף להשתמש בכל שנה ברוב הרוח שניתנה לו לעולמו הרוחני, ובזכות זה אף יזכה עצמו ביום הדין הבא למנת רוח גדולה יותר - הראויה לאלו שמנצלים אותה נכון.

בימי השואה, בעת כלולי הגוף, היו שחיפשו דרכים לנצל את כוח הרוח כדי להשיג באמצעותו



הרב אברהם קריגר  
ראש המכון



אורית חרמון  
עורכת

**"אך אמרו זאת חכמנו, כי ידענו זאת מקודם: הגווילים כי יישרפו, עוד תפרחנה אותיות..."**  
(שאלו, שרופים באש / אברהם שלונסקי)

מקור הביטוי "אותיות פורחות באוויר" הוא בדברי התנא רבי חנינא בן תרדיון, מעשרת הרוגי מלכות, שכאשר שרפו אותו הרומאים עטוף בספר תורה, על שהפר את גזרות אדריאנוס, שאלו אותו תלמידיו: "מה אתה רואה?" אמר להם: "גווילים נשרפים ואותיות פורחות באוויר" (ע"ז יח ע"א). כלומר, האויב יכול לשרוף את הגווילים (שעליהם נכתב ספר התורה), אך לא את תוכנה של התורה. במהלך השואה, יהודים רבים חירפו את נפשם בניסיונות להציל ספרי התורה ולמנוע את חילולם. נכונות זו למסירות נפש עבור ספרי תורה עוברת במסורת של העם היהודי שנים רבות.

במידעון זה, מאמר העוסק בהרחבה בתעלומת ספרי התורה של בית הכנסת הגדול בפיוטרקוב-טריבונלסקי: המאמר מתאר את חילול ספרי הקודש ושרפתם בשואה מצד אחד, ואת המאמצים, של הפרט ושל הקהילה, להצילם מצד אחר. ניסיונות הצלה אלו כללו משא ומתן עם הגרמנים, הברחות לבית קברות והחבאתם במצבות צדיקים.

בהמשך המידעון נחשף לתערוכה "פנים ואחור", תערוכה של תמונות שצילמו חיילי הוהרמאכט.

התערוכה הוצגה על-ידי המכון במשכן הכנסת בשבוע שחל בו יום השואה.

כמו כן, נקרא על ספר תורה שניצל מהאנייה פאטריה - אנייה שעליה הועמסו מעפילים שנתפסו על-ידי הבריטים כדי לגרשם מהארץ. האנייה שקעה בים, אך ספר התורה נימשה מן המים ונתרם לאחרונה לבית "שם עולם". כן נקרא דברי סיכום מרגשים של פרח הדרכה מחוזיותיה במסע היישובי בפולין של מחזור ד' של קורס להדרכה בפולין שהתקיים בקיץ האחרון.

מידעון זה יוצא לאור בשלהי שנת תשע"ד ובשחר שנת תשע"ה העומדת בפתח. אנו במכון מסיימים שנה נוספת של עשייה ברוכה ומגוונת, מערערת ומהרהרת, עוצמתית ומטלטלת, משפיעה ומקרבת. אנו מתחילים שנה חדשה במחשבות רבות על דרכים להפצת תורתנו, הנרטיב שלנו, ברחבי הארץ, וברעיונות לפתיחת קורסים חדשים ומגוונים, בין השאר קורס "יחודי לזרז השני לשואה."

**"כי הרוח בת הנצח, הצורה בגוויל הספר, אש הרשע לא פגעה בה, גם בכבוד בה האדם! היא דומה לעוף הפלא, העולה מתוך האפר: נהדרת שבעתיים וקיימת לעולם."**  
(שאלו, שרופים באש / אברהם שלונסקי)

שנה טובה  
אורית חרמון

חדשות מכון 'שם עולם' 4

תעלומת ספרי התורה בפיוטרקוב 7

לוח אירועים 14

ביקורת ספרים 18

הצצה לארכיון 19

רוח אלוקים מרחפת 19

ראשי אגודות יידי 'שם עולם':

מר יהורם גאון

ראש אגודת היידיים הישראלית

הרב צבי ויינרב

נשיא אגודת היידיים ארה"ב

מר מאיר בליסקא

ראש אגודת היידיים N.Y.

מר בובי רכניץ

ראש אגודת היידיים L.A.

עורכת: אורית חרמון

מערכת: הרב אברהם קריגר, אורית חרמון

עריכה לשונית: אפרת חבה

עיצוב גרפי: סטודיו בת-עמי

בשער: מחזור ראש השנה אשר הודפס בפולין בשנת 1840, שרד את השואה ונגאל לאחרונה באחד השווקים בפראג.

צוות בכיר של המכון: הרב אברהם קריגר ראש המכון, הרב משה חבה אגף חינוך,

אורית חרמון יועצת פדגוגית מתודית, פרופ' גרעון גריף היסטוריון בכיר,

מרים אריאל אגף ארכיון

צוות המכון: צוות חוקרים, צוות אגף חינוך, צוות ארכיון, צוות כללי, בנות שירות לאומי

שם עולם  
SHEM OLAM  
מכון שואה ואמונה

מכון שם עולם - לחינוך לתיעוד ולמחקר כפר הרואה ע"י חדרה 38955  
טל: 04-6301637, פקס: 04-6365929 • [shemolam@shemolam.org.il](mailto:shemolam@shemolam.org.il)  
[www.shemolam.org.il](http://www.shemolam.org.il)



הנשיא ריבלין בתערוכת שם עולם בכנסת

## תערוכת 'פנים ואחור' של שם עולם הוצגה לראשונה בכנסת

בטקס יום השואה שבכנסת ובמהלך כל אותו שבוע הציג מכון "שם עולם" את התערוכה "פנים ואחור" באולם "שאגאל" שבמשכן הכנסת. התערוכה מתעדת את המפגש הראשוני של חיילי הוהרמאכט עם יהודי מזרח פולין דרך עדשת מצלמותיהם של החיילים.

בארכיון מכון "שם עולם" נמצאים אלבומים אישיים של חיילי הוהרמאכט ובהם תמונות של יהודים, תמונות שצילמו חיילי הרייך השלישי במצלמותיהם האישיות עם כיבוש מזרח פולין בשנת 1939 ובימי מבצע "ברברוסה" בשנת 1941. התמונות, שחלקן מוצגות בתערוכה, סותרות את טענתם של החיילים בדימוס שאמרו: "אנחנו, חיילי צבא גרמניה, רק נלחמנו נגד צבאות אויב, ואם קרה שנפגעו אזרחים ובהם יהודים, היה זה אגב סערת הקרב".

ההתבוננות בתמונות מציגה מציאות שונה לחלוטין: התצלומים אינם משקפים אך מראות מהווייה היהודית המקומית האוטנטית כפי שנראו לעיני החיילים שהזדמנו למקום, שכן לצד תמונות של יהודים בני העיירות והערים במזרח פולין, מופיעות תמונות המתעדות התעללות ביהודים והרס בתי כנסת.

התצלומים מוצגים בתערוכה על שני קירות: קיר אחד מציג את המפגש הראשוני של החיילים עם היהודים, מפגש שניכרת בו סערת המלחמה ופעולות הכיבוש - הרס בתי כנסת, פיצוץ והעלאתם באש; יהודים

נורחים; מצעדי ניצחון; חיילים מצולמים לצד משפחות יהודיות לדורותיהן; ילדים יהודים; בעלי מלאכה מקומיים. הקיר השני מציג את יחסם של החיילים הגרמניים ליהודים לאחר שהכיבוש התבסס. על קיר זה תמונות המתעדות גזיזת זקנים של יהודים, ביזוי יהודים ותפיסת יהודים לעבודות כפייה.

כפי הנראה, עם שובם של החיילים לבתיהם לאחר המלחמה הם פיתחו את התמונות למזכרת. באותה שעה הם כבר ידעו את שאירע, ידעו מה משמעות המילים "הפתרון הסופי", ידעו מה עלה בגורלם של היהודים שהם צילמו בימיו הראשונים של הכיבוש, כמעט עד האחרון שבהם. בכל זאת בחרו חיילים אלו להנציח את רגעי המפגשים באלבומיהם ולהניח באלבום תמונות של יהודים שסביר להניח שנרצחו זמן מה לאחר שצולמו ותמונות המתארות את ביזוי היהודים ואת ההתעללות בהם. ואם לא די בכך, הוסיפו החיילים וכתבו על גב התמונות

את הסברם למוצג בהן: "פושעים יהודים", "הוא (היהודי) לא אוהב את זה", "היהודים בעבודתם", "התפוצצות בתי כנסת", והשפל מכולם: "היהודים מתים". אמנם את התמונות המוצגות בתערוכה צילמו חיילי הוהרמאכט בשנאתם ליהודים וברצונם ללעוג להם, אלא שתמונות אלו הן למעשה התצלומים האחרונים, ואולי היחידים, של אחינו ואחיותינו - זקנים, גברים, נשים וטף. תמונות אלו הם העדות האחרונה מחייהם בעיירות שדליץ, קוצק, ראדום, חלם ובסביבתן. החיוך והצחוק, מבטי הייסורים והכאב הנראים בתמונות אלו הם עבורנו דרישת שלום אחרונה מאחינו שנרצחו. בתערוכה, התמונות והכיתוב שעל גבן מלווים בציטוטים מעדויות של יהודים ששרדו את השואה על אודות המפגש שלהם עם חיילי הוהרמאכט.

את התערוכה פקדו רבים מיושבי המשכן, חברי כנסת, שרים ואורחים מבחוץ.

## מסע לפולין קורס מדריכים, מחזור ד'

יצאנו למסע בפולין עם פרוץ מבצע "צוק איתן". בראשנו הדהדו המילים: "והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לכולתנו..."

הרגשנו שהשואה לא הייתה מתרחשת לו הייתה לנו באותם ימים מדינה בעלת עוצמה צבאית ומדינית כמו זו שיש לנו היום. הרגשה זו חיזקה בנו את ההכרה בדבר נחיצותה של מדינת ישראל ובדבר הביטחון שהיא מעניקה לנו ששוב לא תתרחש שואה כזו. בכל עת במהלך המסע היינו מלאי תפילה עבור ילדינו-לוחמינו.

עם זאת, כאשר עמדנו מול גאיות ההריגה, הלב והשכל גם יחד מנעו מאתנו לראות את הכלל ומיקדו את ראייתנו בפרט, באדם. האדם הוא זה שעמד בגיא ההריגה. הוא היה ההורג והוא היה הנהרג. הרצח שבוצע במקומות אלו היה מכוון, מתוכנן ומסודר. לא הרג היה במקומות אלו אלא השמדה, שהרוצחים מצאו לה הצדקה: יהודי אינו אדם, הוא תת-אדם. הנאצים שמו עצמם כגזע עליון לא על-ידי העלאת רמתם המוסרית, אלא על-ידי שהורידו את היהודים למדרגה נמוכה, מדרגה שבה אין להם זכות קיום ולפיכך אין כל פסול בהשמדתם.

במסע שעברנו זכינו להביט בגבורתו של היהודי - העומד להירצח ואף על פי כן ממשיך להאמין ולהיאבק במוסר הגרמני, ממשיך להתנהג כאדם! הכרנו במעיין כוחו הבלתי-נדלה של היהודי שהקפיד לשמור על צלם האנוש שבו.

המאבק הזה, בין העם הנבחר בידי אדם לעם הנבחר בידי שמים, הוא המאבק שהתחולל בגיא ההריגה. זהו מאבק איתנים בין עם היודע לייחד עצמו לתפקיד "סגולה מכל העמים" והמסוגל לקבל על עצמו משימות כבודות של "ממלכת כוהנים וגוי קדוש", לבין עם שבחר בעצמו להיות עליון על כל העמים על-ידי דריסתם ורמיסתם.

אלו היו תחושותינו במסע זה, ובתחושות אלו שבנו ארצה, אל אדמת הארץ הטובה שלנו, לימי מלחמה שטרם הסתיימה. שבנו ובלבנו שאיפה לקיים את מילות הפסוק מאיוב: "כי אדם לעמל יולד" (איוב ה, ז) - "לעמל", ראשי תיבות: ללמוד על מנת ללמד.



מסע בפולין של קורס מדריכים

ושם, בתוך גאיות ההריגה, בתוך הקרמטוריומים, בתוך הגטאות שחוסלו, בין ערמות העפר והאפר, הבגדים, הנעליים, המשקפיים, השערות, הכלים והטליתות... שם פילחה את לבנו הזעקה:

עם ישראל חי!

ואנו עצמנו, כל אחד ואחד מאתנו, העדות הברורה כי ניצחנו במאבקנו.

יהי רצון ותעמוד לנו הזכות לבצע את שליחותנו ולהעביר את המסר שקיבלנו, את הלימוד שלמדנו, את הכוח ואת האמונה היהודית שספגנו - שבהם ייחודנו, בהם קדושתנו.

בהערכה רבה בשם כולם, **ציפי הרמתי, קורס מדריכי פולין מחזור ד' תשע"ד, 2014**



# תעלומת ספרי התורה של בית הכנסת הגדול בפיוטרקוב-טריבונלסקי

"זולתי כוח התורה אין כלום!"\*

ד"ר דינה פלדמן\*\*

## הצלת ספרי תורה

בתודעה היהודית הקשר בין המחויבות לספר התורה ובין נצחיות עם ישראל תקף לא רק ברמת הפרט, אלא אף ברמת הכלל. שכן התורה, שהייתה מאז ומעולם<sup>1</sup> ושניתנה לישראל מהאל בסיני, היא זו המבטיחה חיי נצח לעם היהודי והיא הבסיס לקיומו הלאומי, בבחינת "קודשא בריך הוא ואורייתא חד הוא" (האלקים והתורה חד הוא)<sup>2</sup>. בשל מחויבות זו של העם היהודי לתורה, הוא היה מושא לרדיפות של עמים אחרים לאורך כל הדורות, רדיפות שכללו הרג ושווד וכן שרפת בתי כנסת וחילול ליבתם - ספרי התורה.<sup>3</sup> לא ייפלא, אפוא, כי האינסטינקט הקיומי של כל יהודי הורה לו להתנגד לפגיעה בספרי תורה ולהגן על אוצרו הרוחני בחירוף נפש.<sup>4</sup>

## חילול ספרים ושרפתם בשואה

לאורך ההיסטוריה, חילול ספרים ושרפתם ביטאו פעולה שלטונית הבאה להכחיד תרבות מאיימת ובלתי-רצויה. בימי הביניים הושמדו ספרי תלמוד בתואנה כי מופיעים בהם דברי גנות כנגד הנצרות. בעת החדשה רבו מקרים של שרפת ספרים במטרה להכחיד תרבות בלתי-רצויה, הבולט בהם היה אירוע פומבי של שרפת כעשרים אלף ספרים של סופרים ממוצא יהודי על-ידי נציגי השלטון הנאצי ותומכיהם בעשרה במאי 1933, בכיכר האופרה של ברלין. מאז,

ובעיקר במהלך מלחמת העולם השנייה, התרחשו אירועים רבים של שרפת מאות אלפי ספרי קודש וחול יהודיים שנבזזו מספריות, מבתי מדרש, מבתי תפילה ומאוספים פרטיים. מיד לאחר כיבוש פולין על-ידי הגרמנים, החלה רדיפה מסיבית אחר חברי הקהילה היהודית, שכללה השפלות והתעללות בגופם של היהודים, בסממני היהדות שלהם (זקנים, פיאות, כיפות, ציציות, טליתות, אבנטים, תפילין ועוד). ברכושם ובחפצים הקדושים עברום (סידורים, מזוזות, מנורות, תיקים, פרוכות ועוד) מטעמים אידיאולוגיים, הנאצים גילו עניין מיוחד בהרס בתי כנסת ובחילול ספרי קודש, בעיקר ספרי תורה. עובדה זו עודדה גם את המקומיים לבצע פעולות יזומות של ביזה ושל הרס בבתי כנסת. מלבד זאת, הגרמנים הקימו מערך מתועש אשר כלל, בין השאר, את הפיכתם של גווילי תורה למוצרים אחרים. גם סוחרים מקומיים גילו את יופיים ואת ערכם הרב של תשמישי הקדושה ושל גווילי ספרי התורה ואת האפשרות להשתמש בהם כחומר גלם ליצירת תיקים, ארנקים, כלי נגינה ושאר מוצרי עור.<sup>5</sup> חילול ספרי התורה בידי הצורך הנאצי ומשתפי הפעולה אתו גרם עוגמת נפש רבה לקהילה היהודית, ובו בזמן גם להתעוררות חזקה של הצורך לקדש שם שמים - הן על-ידי לימוד תורה ושמירת מצוות, ככל שניתן, הן על-ידי פעולות אקטיביות לצמצום הפגיעה בקודשי היהודים, במיוחד בספרי התורה - הפנינה שבכתר.

\* משה בנצ'קובסקי במכתב לבנו אברהם מברך-בנצ'קובסקי. מתוך: פלדמן-מברך, ד' ובונה-לוי, י' (2013), טרילוגיה יהודית מפולין. חולון: הוצאת אוריון. המכתב נכתב בפיוטרקוב-טריבונלסקי בתאריך 3.7.1923. כותב המכתב הוא סבה של כותבת המאמר, תושב פיוטרקוב, מחסידי גור.  
\*\* מבוסס על הפרק: "Losy zwojów tory y wielkiej synagogi" מתוך: Anna Rzędowska, A. & Feldman, D., Getto, Żydówskie W Okupowanym Piotrkówie, Piotrków Tryb., Biblioteka Piotrków 800, 2014. אני מודה לרב אברהם קריגר על הערותיו לגרסה זו, ולבעלי בני פלדמן על הפניות למקורות היהודיים.

הפאטריה - ספר תורה אשר היה על הפאטריה ונמשה מן המים לאחר הטביעה. וזהו סיפורו של הספר:  
בין המעפילים שהיו על הפטריה, היו ברנהרד ויונה-חנה המבורגר, אשר החליטו לעלות ארצה ולהצטרף אל בתם, רות, שעלתה ארצה שנה קודם לכן. בני הזוג המבורגר הגיעו מהעיירה ויסלון, וברנהרד הביא עמו ספר תורה מקהילתו בוויסלון שבה לא נותרו עוד יהודים. לדבריה של רות, בתם, ברנהרד

הפאטריה - ספר תורה אשר היה על הפאטריה ונמשה מן המים לאחר הטביעה. וזהו סיפורו של הספר:  
בין המעפילים שהיו על הפטריה, היו ברנהרד ויונה-חנה המבורגר, אשר החליטו לעלות ארצה ולהצטרף אל בתם, רות, שעלתה ארצה שנה קודם לכן. בני הזוג המבורגר הגיעו מהעיירה ויסלון, וברנהרד הביא עמו ספר תורה מקהילתו בוויסלון שבה לא נותרו עוד יהודים. לדבריה של רות, בתם, ברנהרד

## ספר התורה שניצל מה"פאטריה" ונמסר למכון

במהלך מלחמת העולם השנייה, התיירו הבריטים את העלייה ארצה אך ורק ליהודים אשר החזיקו בידיהם סרטיפיקטים - אישורי עלייה. אי לכך, נעשו מאמצים להעלות ארצה בדרך לא-חוקית את אלו שלא היו בידם אישורי עלייה. דרך עלייה בלתי-חוקית זו נקראה "העפלה". חלק מהמעפילים הגיעו ארצה בשלום, חלקם נתפסו על-ידי הבריטים וגורשו או נעצרו.

אחת הטרנדיות הידועות מאותה תקופה היא סיפורה של האנייה פאטריה. על אנייה זו העמיסו הבריטים 1,771 מעפילים שנתפסו בדרכם אל הארץ כדי לגרשם למדינת האי מאוריציוס. אל המעפילים נלוו כ-230 חיילים, שוטרים ואנשי צוות בריטים.

לאחר שהניסיונות להניא את הבריטים מביצוע הגירוש עלו בתוהו, החליטו ראשי ה"הגנה" לחבל באנייה על מנת לעכב את הגירוש למאוריציוס. הוחלט להטמין באנייה פצצה במשקל קילוגרם אחד בלבד במטרה לגרום נזק לאנייה אך להימנע מפגיעה בנפש. טכנאי שעלה אל האנייה, לכאורה כדי לתקן בה תנור, הטמין בה את הפצצה. הפצצה הופעלה עם בוקר, ופגיעתה הייתה קשה מהצפוי. הפיצוץ פער חור באנייה, וזו שקעה במהירות - תוך חמש-עשרה דקות. 267 איש נספו באסון.

לפני חודשים ספורים, פנתה משפחת המבורגר למכון "שם עולם" בבקשה למסור לידי המכון פריט ייחודי הקשור לסיפור



ספר התורה שניצל מהפאטריה

זה הוא עדות נוספת לרוח האדם המתגלה ברגעי הכרעה. הוא עדות לבחירתו של אדם לסכן עצמו על מנת להציל ספר תורה, ספר שבו מפעמת וחיה רוח הקהילה גם כאשר נפל למים. ברנהרד ניסה למשותו וטבע

הספיק לרדת מהאנייה טרם הפיצוץ ולהגיע אל החוף, אך הוא החליט לחזור לאנייה כדי לאסוף את אשתו ואת ספר התורה. כאשר הגיע אל האנייה אירע הפיצוץ, וספר התורה נפל למים. ברנהרד ניסה למשותו וטבע

1. כמאמר: הקב"ה "הסתכל באורייתא וברא עלמא", זוהר לפרשת שמות, קסא ע"ב.  
2. זוהר לפרשת אחרי מות, עג ע"א.  
3. מיכל שאול (2010), "שיקום החברה החרדית בישראל בצל השואה: להתחיל מישן", עיונים בתקומת ישראל, 20, עמ' 377.  
4. גדעון-רפאל, בן-מיכאל (2011), חירוף נפש למען הצלת ספרי התורה בשואה, חיפה: המכון ללימודי שואה על שם ח' אייבשיץ, עמ' 8-10. מעניין לציין כי מסירות הנפש להצלת ספרי תורה אפיינה גם את הקהילה הקראית. לדוגמה: במאה ה-11 פעלה קהילה זו להצלת ספרי תורה מידי הביזנטים הכובשים את ירושלים. יוסף, דן (1990), חסידות אשכנז בתולדות המחשבה היהודית, תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה, כרך 1, עמ' 242.  
5. [www.yadvashem.org/](http://www.yadvashem.org/) [yv/he/museum/artifacts/desecrated\\_torah\\_scrolls.asp](http://yv/he/museum/artifacts/desecrated_torah_scrolls.asp)





הקטן ומסורם לידי הרבי.<sup>37</sup> בפנקס הקהילות מתואר שפועלים פולנים הם שזרקו את ספרי התורה מבית הכנסת הגדול ומבית המדרש, וכי רק חלק מהספרים נותרו שלמים: בימים הנוראים של שנת ת"ש [1939], הוסבו בית הכנסת הגדול ובית המדרש העירוני הישן למחנה לשבויי מלחמה יהודים ופולנים. הגרמנים ציפו על פועלים פולנים להשליך את ספרי התורה ואת ספרי הקודש לכיכר שלפני בית הכנסת. היהודים הצילו חלק מספרי התורה והחביאו אותם [בבית הקברות].<sup>38</sup>

הוברנד סיפר כי הגרמנים זרקו את כל ספרי התורה למגרש שמול בית הכנסת, אך לפי דבריו מי שפעל להוצאתם מהמגרש היו אברהם וייסהוף, חבר היודנראט, וחבריו מה"בונד":

בין כסה לעשור לשנת ת"ש [שישה-עשר בספטמבר עד עשרים בו], ספטמבר 1939, התקרבה לבית הכנסת של פיוטרקוב מכונית ובה קצינים גרמנים. הם הוציאו מבית הכנסת את כל ספרי התורה, למעלה משלושים<sup>39</sup> במניין, והטילו אותם למגרש שמול בית הכנסת. המגרש היה סגור מכל ארבעה צדדים. בשני צדדים היה מוקף בגדר עץ, ששימשה לפני כן מחיצה לרחובות פילסודסקי וירזולמסקה. בשני הצדדים האחרים של המגרש היו בתים ובניינים השייכים ליהודים. בגדר העץ, לאורך רחוב פילסודסקי, היה פשפש. על יד הפשפש הועמד שוטר, ורובה בידו, כדי למנוע יהודים מלהשיב לעצמם את ספרי התורה. הזמן עבר וחג סוכות הגיע [החג התחיל בעשרים ושמונה בספטמבר]. החלו לרדת גשמים תכופים. ספרי התורה שכבו עירומים, חלקם ללא מעייליהם, נרטבים בשלוליות המים והבוץ. יהודים שעברו על פני המגרש וראו עלבונה של תורה וחילול השם הגדול שנעשה בקודשים, לבם נטף דם ועיניהם מלאו דמעה. כל העובר קמץ אגרוף בכיסו, אבל לא יכול היה לעשות מאומה. חילול הקודש נגע מאוד ללבו של מר אברהם ויסהוף הי"ד. מר אברהם ויסהוף שימש שנים רבות חבר הנהלת העיר פיוטרקוב, היה נציג ה"בונד" הסוציאליסטי-יהודי,<sup>40</sup> וכן חבר מועצת העיר ופרנס הקהילה, אחד מעמודי ה"בונד" בפיוטרקוב.

ויסהוף ארגן אחדים מחבריו ב"בונד", וכאשר השומר עמד בחזית הפשפש ברחוב פילסודסקי, הם נכנסו אל תוך המגרש מבעד לדלתו של בית יהודי. מאחורי גבו של השומר הם אספו במהירות את ספרי התורה וברחו בדרך שנכנסו. משחזר השומר, לאחר זמן קצר, למגרש - הוא לא מצא שם אף ספר תורה אחד. ספרי התורה פוזרו על-די וייסהוף וחבריו בין מספר יהודים. כעבור ימים אחדים הוא העביר אותם בעגלה לבית הקברות והטמינם שם.<sup>40</sup>

נלקחו משם... בערב יום כיפור, יהודים שלא נכלאו בבית הכנסת צווו לנקות את בית הכנסת ובית המדרש. לשם כך הם קיבלו פרוכות, כסויים של ספרי תורה ובדים מארון הקודש. ביום כיפור הם חיפשו טליתות, ספרי תורה, ספרי קודש וכאלה. כאשר בית הכנסת ובית המדרש פונו לבסוף, בתחילת נובמבר, השומרים סולקו, ומיד היהודים באו להציל את ספרי התורה, והפולנים את כל מוצרי העץ לחימום. לאט-לאט האנשים סיכנו חיייהם והצילו ספרי תורה וספרים שהובאו לבית הקברות והוסתרו בקריפט של הרבנים.<sup>35</sup> בערב יום כיפור (עשרים ושניים בספטמבר 1939), שוכנו כמה אלפי חיילים פולניים - שבויי מלחמה, ובתוכם גם יהודים - בבית הכנסת. באותו יום ובימים שלאחר מכן, חטפו הגרמנים עוברי אורח יהודים בחוצות העיר לניקוי האשפה שהצטברה בבית הכנסת. כאמור לעיל, הגרמנים נתנו להם טליתות, קיטלים, מעילים של ספרי תורה וכו' להשתמש בהם לעבודות הניקיון. בתחילת נובמבר של אותה שנה, בית הכנסת ובית המדרש רוקנו כליל מכל אשר עדיין היה בהם. הפולנים המקומיים עקרו דלתות, הוציאו חלונות, אף הורידו את קרשי הרצפות ונטלו עמם כל זאת לבתייהם שלהם.<sup>36</sup>

## ספרי התורה פוזרו על-ידי וייסהוף וחבריו בין מספר יהודים. כעבור ימים אחדים הוא העביר אותם בעגלה לבית הקברות והטמינם שם

באותה עת, הסירו הגרמנים את השמירה על המקום והשלמים. כאשר נודע על כך ליהודים, אצו רבים לשם מיד ואספום כדי להצילם מחילול קודש אפשרי נוסף. יונה גרנטשטיין סיפר על מעשים נוספים להצלת ספרי תורה וספרי קודש אחרים שהוצאו מוויסהוף ומבתים פרטיים:

משה נייחצ'צקי... עבד בתקופת הגטו הקטן בבית מלאכה שביצע עבודות בשביל הגרמנים. יום אחד, בעת שהוביל תנור בשביל בית המלאכה, חלף עם עוד יהודי, בשם מרדכי סנדובסקי, על פני בית מגוריו של הרבי [הרב פינקלר, האדמו"ר מראדוויץ] ברחוב פילסודסקי. לפתע הבחינו בערמה של דברי ריהוט, ובתוך זה, בשלושה ספרי תורה וספרים אחדים שניכר היה שהוצאו מבית הרבי. השניים ניצלו את הרגע בו פנה השוטר הפולני הצדה ואיש הגסטפו חיטט בדירות, אספו את שלושת ספרי התורה, שמו אותם בעגלה והביאום לבית המלאכה. משם העבירו אותם לגטו

הייתה פרוצה. רק שישה ספרי תורה מצאו בני הזוג הראשון בארון הקודש. התחלנו לחפש בכל פינות הבניין ולא מצאנו דבר. לבסוף גילה אחד מאתנו עצי חיים של ספרי תורה מבצבצים מתוך ערמת ספסלי ישיבה ושולחנות שכבר היו מונחים בחוץ, בין בית הכנסת לבית המדרש. היו אלה בעיקר חלקי ריהוט של בית המדרש ששימש גם ללימודים של תלמידי ישיבת "בית יוסף". פולנים מסביב הוציאו את הריהוט מהבניין וגם כמה מספסלי בית הכנסת עצמו כדי להכין לעצמם חומרי הסקה לחורף.<sup>32</sup>

נפתלי לאו-לביא מוסיף ואומר: "בדרכנו חזרה לבית הקברות, הצטרף אלינו השוטר לנדאו, שאיחר להגיע כשיצאנו בפעם הראשונה עם מזחלת המת. עתה היה לנו מלווה וגם זוג ידיים לסייע בחפירת הקבר."<sup>33</sup> גרסה נוספת לאירועים מביא גרנטשטיין, חתנו של רבי יצחק פינקלר, האדמו"ר מראדוויץ, שהיה דמות חסידית והלכתית מרכזית בעיר. לדבריו של גרנטשטיין, חיילים גרמנים הם שהוציאו את ספרי התורה מבית הכנסת ומבית המדרש והשליכו אותם בכיכר שליד בית הכנסת. חלקם הגדול של הספרים נקרע לגזרים:

יומיים לפני יום כיפור [עשרים ואחת בספטמבר 1939] פרצה קבוצת חיילים גרמנים, בפיקודם של קצינים, לבית הכנסת העירוני הגדול, הרסו את המערכת הפנימית עתיקת יומין, חיסלו את קיר המזרח המפואר, מעשה ידי אמן מפורסם, שלחו יד בארון הקודש, שיופיו הסטרוקטורלי היה בלתי רגיל, ובשולחן שעליו קראו בתורה, הפכו את הרצפות, הרסו את הארונות גדושי הספרים, ותלשו מן הקירות והתקרות את המגורות התלויות. לא הסתפקו בכך. הוציאו את שלושים ספרי התורה שהיו בבית הכנסת, מהם רבים עתיקים ויקרי ערך, וקרעו לגזרים חלק מהם. את השאר, יחד עם הגוילים המחוללים, שמו בכיכר ליד בית הכנסת. בדומה לכך עשו בבית המדרש הישן שליד בית הכנסת הגדול. הרסו, חיללו, קרעו והשמידו את כל ספרי הקודש שהיו שם, ביניהם ספרים מהדפוסים הראשונים, נדירים ויקרי ערך.<sup>34</sup> יעקב בירנבאום מספר גם הוא:

יומיים לפני יום כיפורים, קצינים גרמנים וחייליהם נכנסו לבית הכנסת הסגור, שברו רהיטים והרסו לגמרי את קיר המזרח המעוטר. הם הרסו גם את ארון הקודש האמנותי, הרסו את הרצפה, המגורות הספסלים ועוד. רוב ספרי התורה, רבים מהם עתיקים ובעלי ערך, נקרעו לחתיכות ונזרקו לכיכר שלפני בית הכנסת הגדול. בית המדרש שהיה בסמוך לבית הכנסת, שבנוסף לשרתו כמקום תפילה, שימש גם כספרייה ומקום לימוד לתלמידי חכמים, היה קורבן להרס דומה. כמעט כל הספרים, ביניהם כאלה ממהדורות הדפסה ראשונות שנרכשו על-ידי רבי נתן נטע פיוטרקוב, נקרעו. שומרים גרמנים סבבו את הכיכר על מנת למנוע מהאנשים להציל את ספרי התורה, והספרים נותרו במקום זמן רב, חשופים לגשמי הסתיו. כל כלי הכסף

בגרסה נוספת המופיעה בעדותו של לאו-לביא הוא מציין כי כבר בעקבות הפגישה עם דרקסל, עוד בטרם התפנה לצאת לדרכו, הבין הרב כי אינו יכול לסמוך על השלטונות הגרמניים ויעץ לציבור לארגן בערב פעולה להצלת ספרי התורה ולהסתרתם בכמה דירות הסמוכות לבית הכנסת.<sup>30</sup>

## הוציאו את שלושים ספרי התורה שהיו בבית הכנסת, מהם רבים עתיקים ויקרי ערך, וקרעו לגזרים חלק מהם

### תהליך ההברחה

על-פי נפתלי לאו-לביא, קבוצה של יהודים הוציאו את ספרי התורה מבית הכנסת הגדול והעבירו אותם לבית המדרש, משם לבית המרחץ וממנו לבית הקברות. וכך הוא מספר:

[לאחר מפגשו של הרב עם בראנדט] הרב יצא לכיוון בית הכנסת הגדול, אולם כשהגיע הרב למקום מצא כבר עשרות עובדים, יהודים ופולנים, שפינו את הריהוט, הספסלים, הבמה והארונות והשליכו החוצה. את ספרי התורה הכניסו לבית המדרש הסמוך. בשעות הערב [שבת, שישה-עשר בספטמבר] התארגנה קבוצת יהודים, חדרה לבית המדרש, הוציאה כשישים ספרי תורה שהועברו [והעבירה אותם] לבית המרחץ, שהיה במרחק ניכר מהמקום. מבית המרחץ הועברו הספרים לבית הקברות והוטמנו זמנית באוהלי צדיקים... כלילה שבו הסתגנו היהודים לבית המדרש והוציאו ספרי התורה, נעלמו מהרחבה קרשים ועצים שהוכנו שם על-ידי הגרמנים כדי להקים בבית הכנסת או לידו בתי שימוש לשבויים. יומיים אחרי כן, שלושה ימים לפני ערב יום כיפור [יום רביעי, עשרים בספטמבר], שוכנו השבויים הפולנים בבית הכנסת.<sup>31</sup>

בגרסה מאוחרת בהרבה, סיפר לביא-לאו שחלק מהספרים נמצאו על-ידי המחפשים בבית הכנסת הגדול וחלק בחצר שבין בית הכנסת הגדול ובית המדרש, וכי הוא, חבריו ועוד שני מבוגרים היו המחפשים. כוונתם הייתה להסתיר את הספרים בבתי דיירים יהודים בסביבה:

שכשראה זאת הרב יעץ לארגן בערב פעולת הצלה של ספרי התורה ולפרסם בכמה דירות סמוכות לבית הכנסת... עוד באותו יום [שבת, שישה-עשר בספטמבר] התארגנו שמונה נערים ושני בוגרים למבצע החילוץ של ספרי התורה מארון הקודש בבית הכנסת. לקראת ערב התמקמו בדירה יהודית ברחוב ירזולמסקה, מול בית הכנסת. עם חשכה חדרנו בזוגות לבניין שדלתו הראשית

30. נפתלי לאו-לביא (1993), **עם כלביא**, תל-אביב: ספרית פועלים, עמ' 61.  
31. נפתלי, לביא-לאו (1965), "שבעת מדורי גיהנום, פרקי חורבן פיוטרקוב", בתוך: י', מלץ ונ', לאו (לביא) (עורכים). **פיוטרקוב - ספר זיכרון פיוטרקוב-טריבונאלסקי והסביבה**, תל-אביב: ארגון יוצאי פיוטרקוב-טריבונאלסקי והסביבה, עמ' 782-780.  
32. נפתלי לאו-לביא (1993), **עם כלביא**, תל-אביב: ספרית פועלים, עמ' 61-62.  
33. שם, עמ' 68. כנראה מדובר באשר לנדוי, שהוגדר על-ידי ניצולים רבים "כשוטר טוב". על-פי גרנטשטיין, לנדוי סייע לרבנית פינקלר בהאכלת חולים ועניים במטבח שהקימה עם בנותיה. מתוך: יחיאל, גרנטשטיין (1987), **הוד וגבורה: האדמו"ר מראדוויץ בפיוטרקוב, יצחק שמואל אליהו פינקלר - חייו וקורותיו בגטו ובמחנות**, בני-ברק: זכר נפתלי, עמ' 24-26.  
34. יחיאל, גרנטשטיין (1987), **הוד וגבורה: האדמו"ר מראדוויץ בפיוטרקוב, יצחק שמואל אליהו פינקלר - חייו וקורותיו בגטו ובמחנות**, בני-ברק: זכר נפתלי, עמ' 63.

35. Birnbaum, Jacob (1985), **Piotrkow Trybunalski: The last chapter**, In: Roman, Mogilanski (ed.), **The Ghetto Anthology**, Los-Angeles: American Congress of Jews from Poland and Survivors of Concentration Camps, Inc., p. 9.

36. שם, עמ' 63.  
37. שם, עמ' 55-56.  
38. יעקב, גולדברג, דנוטה, דומבורסקה ואברהם, ויין (1976), **פנקס הקהילות**, ירושלים: יד-ושם, כרך ראשון, עמ' 192.  
39. יחיאל קוטקובסקי מציין אף הוא מספר זה, בתוך: [http://migs.concordia.ca/memoirs/kotkowsky/kot\\_mem.html](http://migs.concordia.ca/memoirs/kotkowsky/kot_mem.html).

40. Shimon, Huberband, 40 (1987), **Kidush Hashem: Jewish religious and cultural life in Poland during the Holocaust**, Hoboken, New-Jersey, p. 249-250. פעולה זו הייתה אך אחת מפעולות התנגדות של חברי ה"בונד" בפיוטרקוב, אשר בשונה מהמתרחש בשאר קהילות פולין, בקהילה זו ה"בונד" ניהלו את היודנראט הראשון, ובו בזמן הקימו מחתרת מתחת לאפו של השלטון הגרמני, אשר התנגדה לגרמנים ולא שיתפה פעולה עמם - הן בהימנעות מביצוע הוראותיהם הן בביצוען בצורה מתחכמת. בסופו של דבר, ביולי 1941, נתפסו חברי היודנראט, ואחד-עשר מהם, לרבות ויסהוף וזלמן טנגברג, שהיה ראש היודנראט וממנהיגי ה"בונד" בעיר, נעצרו ונשלחו אל מותם באושוויץ.

אירוע זה, מעבר להיותו אחד מאירועים רבים של התנגדות להוראות הגרמנים שאפיינו את אנשי הבונד, ובראשם זלמן טנברג - ראש היודנראט, הוא מעיד גם על החשיבות הרבה שראו אנשי ה"בונד" - האנטי-דתיים, כביכול - בשמירה על סמלים דתיים. עד כדי כך שהיו מוכנים לסכן את חייהם עבור כך. במקום אחר, מובאת עדותו של הוברנד על הוצאה מאוחרת יותר והדרגתית של ספרי תורה שגוד נותרו במגרש לאחר שספרי תורה רבים הוצאו ממנו בחופזה, על הגברת השמירה על המגרש לזמן מה ואחר כך על ביטולה, וכן על הצלת חפצי קודש שנותרו בבית המדרש:

ביום רביעי, השישה בספטמבר 1939, שרפו הגרמנים את כל הרובע היהודי וסגרו אותו מארבעת צדדיו. כל אלה שניסו לברוח מבתיהם הובערים נורו על המקום. לא קוימה תפילה בבית הכנסת הגדול עד ראש השנה... בינתיים ספרי התורה, כולל כמה עתיקים, שהו במקום נסתר, כאילו שום דבר לא קרה. אתם היו תשמישי קדושה מכסף, בעלי ערך היסטורי רב, ותשמישי קדושה מליפנה, שבשלזיה העליונה, שהועברו לפיוטרקוב לשמירתם יום לפני המלחמה. תשמישי הקדושה של בית המדרש הוחבאו על-ידי השמש, רב מרדכי מנדל, ואילו ספרי התורה וספרי הקודש הושארו מאחור.

כמה ימים לפני ערב יום כיפורים [שחל בשבת, עשרים ושלושה בספטמבר] הגיעה משאית מלאה לקדמת בית הכנסת ובית המדרש ולאחריה חיילים רבים. הם הרסו את פנים בית הכנסת... כמה ספרי תורה נקרעו, וכולם, קרועים ושלמים, הושמו בחצר הסמוכה לבית הכנסת. כך נעשה בבית המדרש. חוליה של זקיפים הוצבו כדי למנוע הצלת הספרים על-ידי יהודים. תשמישי הקדושה נשדדו. והספסלים, הרצפה ומחזיקי הנרות נהרסו... למחרת הושמו חיילים פולנים בשניהם...

ספרי התורה, יותר משלושים, עדיין היו במגרש. עירומים ללא מעיליהם, והידיות מעץ נקצצו. הם נרטבו מהגשם שלאחר סוכות, אבל לא הייתה אפשרות להצילם בגלל המשמר. אך היו כאלה שסיכנו חייהם לעשות זאת. לא אנשים רבי מעלה, אלא יהודים פשוטים, כולל בוגדיסטים [שנחשבו ברובם לאנטי-דתיים]. הם התגנבו למגרש בלילה ולאט-לאט גנבו את ספרי התורה. כל כמה ימים היה ספר אחד פחות במגרש הפתוח. בתחילת נובמבר, בית הכנסת ובית המדרש פונו מהאסירים והזקיף סולק מהחצר שבה נשארו עדיין ספרים. היהודים החליטו להציל מידיהם את הנוותרים, והפולנים את מוצרי העץ - להסקה. ספרי תורה אלה, והמוצלים קודם לכן, הוחבאו בשכונה. בבתים יהודיים, ואחר כך הושמו בעגלה, שנלקחה על-ידי אנשים ונשים במסע שנראה כמו הלווייה. כך הם נלקחו לבית הקברות החדש והוחבאו בתוך מצבות צדיקים.<sup>41</sup>

בבית המדרש הסגור והמסוגר נשארו עדיין ספרי קודש. לאחר שהפולנים פרצו את החלונות כדי להוציא את הרהיטים שנותרו במקום, החליטו

הוברנד וחבריו להציל ספרים אלו. הם נכנסו פנימה והזדעזעו מההרס. הם ראו כי אכן נשארו שם מאות ספרים וכמה חפצים נוספים. במהלך כמה דקות הם אספו שלוש מאות ספרים והוציאו אותם מהמקום. סמוך לכניסה, מצא הוברנד שני ספרי תורה עם ידיות עץ. להערכתו, שבוי מלחמה יהודי שהוחזק במקום הוא שהחביאם.



בצד שמאל: שני אוהלים המשוחזרים בבית הקברות בפיוטרקוב. במרחק מה מהם אוהל "האדמו"ר הרופא"<sup>42</sup>

## הסתרת ספרי התורה באוהלי אדמו"רים

כפי שראינו, יש גרסות שונות בעניין מועד הסתרת ספרי התורה, תהליך ההסתרה, מספר הספרים שהוסתרו, מקומות המסתור וזהות מצילי הספרים. אך בעניין אחד תומכות כל הגרסות זו בזו: ספרי התורה של בית הכנסת הגדול, ואולי אף ספרי התורה של בית המדרש, הוסתרו בסופו של דבר בבית העלמין היהודי החדש בפיוטרקוב. בתוך אוהלי האדמו"רים מוולברוז' ומראדושיץ, ובאוהל ה"ר חיים-דוד ברנארד "האדמו"ר הרופא".<sup>43</sup>

עדות מעניינת בנושא זה ניתנה על-ידי מרדכי קמינסקי:

באחד הלילות האפלים התעוררתי לקול לחשושים מוזרים. כשהייתי ערני דיי הבנתי שהדברים מתייחסים לספרי התורה: מה יעשה בהם? הייגוזו? הייקברו? היכן?... למחרת נודעה לי התשובה: יצאתי עם אבי לבית העלמין. שם ניגשנו לאוהל ציונו של בעל התשובה הנודע, האדמו"ר ד"ר ברנארד זצוק"ל... כשהגענו לאוהל צפינו בהר "הקוויטלך" שנערם על ציונו מבקשות המון העם בצר להם. אבא בחן את הערמה כדי להערים אם אפשר להוסיף עליה מבלי שיורגש. ואני עומד ותוהה... טרוף הימים והמעמד המרגש שבאוהל לא נתנוני להבין מי בעצם אמור להיות מוחבא שם: האם למשפחה דואג אבא? או שמא על ספרי התורה חושב הוא?<sup>44</sup>

בפנקס הקהילות מוזכרת הצלת חלק מספרי התורה והחבאתם באוהלי האדמו"רים. אך מוזכרת גם קבורת ספרי תורה בארגזים המרופדים זכוכית.<sup>45</sup> נפתלי לאו-לביא מתאר זאת כמעשה דו-שלבי: תחילה הובאו שישים ספרי תורה מבית המרחץ לבית הקברות היהודי, ולפי הנחיית דוד הקברן, הוטמנו זמנית

באוהלי צדיקים, בקדמת בית הקברות. למחרת (יום שני, שמונה-עשר בספטמבר), נארו ספרי התורה בתיבות עץ מרופדות לוחות זכוכית ונקברו באדמה בקברים שדוד הכין מבעוד מועד בין שני האוהלים.<sup>46</sup> לפי דברי לאו-לביא, איש לא חשב שהם יהיו טמונים שם יותר מכמה שבועות, שכן באותה עת, עוצמת הזוועה העתידה ליפול על העיר ועל תושביה היהודים עדיין הייתה בלתי-נתפסת לחלוטין.

## מקום ספרי התורה היום

זמן מה לאחר הטמנת ספרי התורה, נפלה על העיר שואה איומה, שחיסלה את רובה של הקהילה - אם בפעולות איבה בגטו וביער, אם במחנות הכפייה והריכוז, אם במחנות השמדה ובדרכים בין המחנות. אך בשני מקורות, יש התייחסות לספרי התורה בתקופה שלאחר האקציות. המקור הראשון הוא יחיאל גרנטשטיין, המספר כי:

מפיוטרקוב היה הלל [פינקלר, בן האדמו"ר מראדושיץ] שולח מכתבים וחבילות לסקרז'יסקו, שהיו לעזר רב לבני משפחתו. באחד המכתבים שהגיעו ממנו, הודיע לאביו [האדמו"ר] שהחביא באדמה, בתוך ארגז, שלושים ושניים ספרי תורה, וציין במפורש את המקום שבו החביא אותם. אחרי השחרור הגיעו שתי בנותיו [שרה-דינה ומלכה] לפיוטרקוב, איתרו את המקום ולא מצאו את הספרים. ההנחה היא כי שכנים פולנים הבחינו במעשה והיו בטוחים כי מדובר בכסף ובתכשיטים וחפרו במקום. אך מה קרה לספרים לא-ידוע.<sup>47</sup>

בחמישה-עשר במאי 1945, פורסם בעיתון "הצופה", עיתון דתי-ציוני שהופיע בישראל המנדטורית, כי חייל יהודי בשם יוסף כ"ץ, ששירת באירופה וחזר לישראל, סיפר על הקהילה היהודית בלודז' ובפיוטרקוב לאחר המלחמה. כ"ץ סיפר שספרי קודש רבים, ובתוכם גם ספרי תורה, הוחבאו בגטו לודז' בזמן המלחמה. לאחר המלחמה, נשלח אחד הספרים לקהילת פיוטרקוב, שכן שתי הקהילות שהוקמו לאחר המלחמה סברו שבפיוטרקוב לא נותרו ספרי קודש כלל.<sup>48</sup> אך לאמתו של דבר, באותה עת היו ספרי התורה האבודים של פיוטרקוב מוחבאים עדיין בבית הקברות, כמו שמובא בדבריו של נפתלי לאו-לביא,

ניסיון הצלת ספרי התורה בפיוטרקוב ובכלל קהילות ישראל. מעיד שוב שהשואה אין בה מושגים של מבחן התוצאה אלא עצם הכוונה וההתמודדות היא סיפור העמידה של העם היהודי באותה תקופה.



41. נפתלי, לביא-לאו (1965), "שבעת מדורי גיהנום, פרקי חורבן פיוטרקוב", בתוך: י', מלץ ונ', לאו (לביא) (עורכים). פיוטרקוב - ספר זיכרון פיוטרקוב-טריבונאלסקי והסביבה, תל-אביב: ארגון יוצאי פיוטרקוב-טריבונאלסקי והסביבה, עמ' 282-287.  
42. צילום דינה פלדמן, 2010.  
43. שם, עמ' 780-782.  
44. מרדכי ד', קמינסקי (תשנ"א), לעת ערב. ירושלים.  
45. יעקב, גולדברג, דנוטה, דומבורסקה ואברהם, ויין (1976), פנקס הקהילות, ירושלים: יד-ושם, כרך ראשון, עמ' 192.

מפיוטרקוב היה הלל [פינקלר, בן האדמו"ר מראדושיץ] שולח מכתבים וחבילות לסקרז'יסקו, שהיו לעזר רב לבני משפחתו. באחד המכתבים שהגיעו ממנו, הודיע לאביו [האדמו"ר] שהחביא באדמה, בתוך ארגז, שלושים ושניים ספרי תורה, וציין במפורש את המקום שבו החביא אותם. אחרי השחרור הגיעו שתי בנותיו [שרה-דינה ומלכה] לפיוטרקוב, איתרו את המקום ולא מצאו את הספרים. ההנחה היא כי שכנים פולנים הבחינו במעשה והיו בטוחים כי מדובר בכסף ובתכשיטים וחפרו במקום. אך מה קרה לספרים לא-ידוע.<sup>47</sup>

בחמישה-עשר במאי 1945, פורסם בעיתון "הצופה", עיתון דתי-ציוני שהופיע בישראל המנדטורית, כי חייל יהודי בשם יוסף כ"ץ, ששירת באירופה וחזר לישראל, סיפר על הקהילה היהודית בלודז' ובפיוטרקוב לאחר המלחמה. כ"ץ סיפר שספרי קודש רבים, ובתוכם גם ספרי תורה, הוחבאו בגטו לודז' בזמן המלחמה. לאחר המלחמה, נשלח אחד הספרים לקהילת פיוטרקוב, שכן שתי הקהילות שהוקמו לאחר המלחמה סברו שבפיוטרקוב לא נותרו ספרי קודש כלל.<sup>48</sup> אך לאמתו של דבר, באותה עת היו ספרי התורה האבודים של פיוטרקוב מוחבאים עדיין בבית הקברות, כמו שמובא בדבריו של נפתלי לאו-לביא,

■ בן-מיכאל, ג'ד (2011), **חידוש נפש למען הצלת ספרי התורה בשואה**. חיפה: המכון ללימודי שואה על שם ח' אייבשיץ. גולדברג, י', דומבורסקה, ד' וויין, א' (1976), **פנקס הקהילות**. ירושלים: יד-ושם, כרך ראשון. גולני, ש' (1996), **אש חיה**, תל-אביב: קרן.  
■ גרנטשטיין, י' (1987), **הוד וגבורה: האדמו"ר מראדושיץ בפיוטרקוב, יצחק שמואל אליהו פינקלר - חייו וקורותיו בגטו ובמחנות**. בני-ברק: זכר נפתלי.  
■ דן, י' (1990), **חסידות**

■ אשכנז **בתולדות המחשבה היהודית**. תל-אביב: תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה. הוברנד, ש' (תשכ"ט), **קידוש השם**. תל-אביב: זכור.  
■ כרמי, א' (2013), **חלקי בארץ החיים**. תל-אביב: מכון "שם עולם" וידיעות ספרים.  
■ לאו, מ"ח (1963), **הדרך לקידוש השם: מאמרים ונאומים**. בני-ברק: נצח.  
■ לביא-לאו, נ' (1965), "שבעת מדורי גיהנום, פרקי חורבן פיוטרקוב", בתוך: י', מלץ ונ', לאו (עורכים), פיוטרקוב - ספר זיכרון פיוטרקוב

■ טריבונאלסקי והסביבה, תל-אביב: ארגון יוצאי פיוטרקוב-טריבונאלסקי והסביבה. פלדמן-מבר, ד' ובונה-לוי, י' (2013), **טריילוגיה יהודית מפולין**. חולון: אוריון.  
■ קמינסקי, מ"ד (תשנ"א), **לעת ערב**. ירושלים.  
■ שאלו, מ' (2010), "שיקום החברה החרדית בישראל בצל השואה: להתחיל מישראל", **עיונים בתקומת ישראל**, 20.  
■ שטנדיג, י' (1970), **פלאשבו - התמונה האחרונה של יהדות קרקוב**. תל-אביב: מנורה.

■ Birnbaum, J., (1985), "Piotrkow Trybunalski, The last chapter", In: R. Mogilanski (ed.) **The Ghetto Anthology**, Los-Angeles: American Congress of Jews from Poland and Survivors of Concentration Camps Inc.  
■ Goodfriend, I., (2001), **By faith or by faith, The sage of a survivor**. Atlanta: Longstreet Press.  
■ Landau, F., (2011), **No Longer Alone: My intimate walk with Jesus Christ**, Bloomington, IN: West Bow Press A Division of Thomas Nelson.  
■ Rzędowska, A., & Feldman, D., (2014), **Getto Żydowskie W Okupowanym Piotrkówie**, Piotrków Tryb., Biblioteka Piotrków 800.  
■ Salsberg, "Non-Religious Bundists Died to Save Torahs", **The Canadian Jewish News**, Thursday, December 5, 1985.  
■ Samelson, W., (2005), "Piotrkow Trybunalski", In: E.J., Sterlin, (ed.), **Life in the Ghettos during the Holocaust**, Syracuse: Syracuse University Press.  
■ Sanik, L., (1994), **Someday we'll be free**, New-York: C.I.S. Publishers.  
■ Giladi, B., (1974), "The judenrat controversy", **Bulletin**, 33, May-June. [http://migs.concordia.ca/memoirs/kotkowsky/kot\\_mem.html](http://migs.concordia.ca/memoirs/kotkowsky/kot_mem.html)  
■ <http://www.jpess.org.il>  
■ [http://www.yadvashem.org/yv/he/museum/artifacts/desecrated\\_torah\\_scroll.asp](http://www.yadvashem.org/yv/he/museum/artifacts/desecrated_torah_scroll.asp)  
■ [http://www.hebrewbooks.org/pagefeed/hebrewbooks\\_org\\_50105\\_112.pdf](http://www.hebrewbooks.org/pagefeed/hebrewbooks_org_50105_112.pdf)



46. נפתלי, לביא-לאו (1965), "שבעת מדורי גיהנום, פרקי חורבן פיוטרקוב", בתוך: י', מלץ ונ', לאו (לביא) (עורכים). פיוטרקוב - ספר זיכרון פיוטרקוב-טריבונאלסקי והסביבה, תל-אביב: ארגון יוצאי פיוטרקוב-טריבונאלסקי והסביבה, עמ' 782-780.  
47. יחיאל, גרנטשטיין (1987), **הוד וגבורה: האדמו"ר מראדושיץ בפיוטרקוב, יצחק שמואל אליהו פינקלר - חייו וקורותיו בגטו ובמחנות**. בני-ברק: זכר נפתלי, עמ' 194.  
48. בתוך: [www.jpess.org.il](http://www.jpess.org.il)

# 2014 אירועים מיוחדים



2

## יוני

■ התקיימה פגישה בין נציגי המכון לגאל גרינוולד, סגן יו"ר הקק"ל, ולזוהר ולניסקי, ראש אגף מחלקת חינוך בקק"ל. בפגישה נדונו שיתופי פעולה אפשריים בין הקק"ל ל"שם עולם" בתחומי חינוך ומחקר וב"מסעות מעגלים".

■ קבוצה של כשלושים **כמרים ואנשי דת** מגרמניה הגיעה ליום עיון במכון. חברי הקבוצה גילו התעניינות רבה בנושאים שבהם עוסק המכון ובהתמקדות שלו בנושאי דת ורוח בשואה - נושאים הקרובים אליהם כאנשי דת. יום העיון עסק בדילמות רוחניות ומוסריות שעמדו בפני האנשים בגטו, בהלכה היהודית ובמשמעותה בתקופת השואה, וכן בשימוש הנאצי בסמלי דת יהודיים בניסיון לשבור את רוח היהודים. [5]



5

■ ראש המכון, **הרב אברהם קריגר**, הוזמן ל**וועדת החינוך של הכנסת** כדי להציג בפני הוועדה נייר עמדה בנושאים של הוראת השואה, הוראת השואה לגיל הצעיר, מסעות לפולין. **יו"ר הוועדה, חבר הכנסת עמרם מצנע**, הודיע שתקום ועדת היגוי עליונה, שתהיה מורכבת מהיסטוריונים, מאנשי חינוך ומנציגות של מוסדות ומכוני הנחלת השואה. הוועדה תעבד

המשך בעמוד 16

■ בעקבות מפגש עם צוות תכנית "אפיקים", המכון מפעיל "חדר מורים לומד" בתיכון "אלישבע" בפרדס-חנה, שבניהולו של הרב **מייכור**. בתכנית זו המורים לומדים יחדיו נושאים שונים ולאחר מכן מלמדים אותם את תלמידיהם. בין הנושאים שנלמדו עד כה: סוגיות במוסר ובאתיקה בשואה,



3

השפעת השואה בהיבט החינוכי. ■ **מר אהרון וולפסון** - מראשי התומכים בפרויקט "לגעת ברוח" המקיים מסעות סטודנטים לפולין - קיים בביתו בירושלים מפגש לסיכום המסע לפולין ולאוקראינה שבו השתתף לפני כמה חודשים. הערב היה מרגש מאוד, בעיקר משום שהסטודנטים דיברו רבות על ההשפעה המשמעותית של המסע על זהותם היהודית.

■ המכון יוזם פרויקט להטמעת ערכי זיכרון השואה בקרב בני נוער בשיתוף עם ארגון "ידידים", ארגון הפועל בתיכונים ברחבי הארץ. בפרויקט, אנשי "ידידים" יפעלו להטמעת ערכי הזיכרון בדרך הייחודית למכון. לצורך היכרות מעמיקה עם המכון, נערך יום עיון לרכזים הבכירים של "ידידים" שבו הם נחשפו לתכנים מגוונים ולדרכי הפעלה שונות. ביום זה אף הוקמו צוותי חינוך משותפים לקידום המיזם.

## מאי

■ נערכה פגישה בין ראש המכון, הרב קריגר, ועמרם מצנע, יו"ר ועדת החינוך של הכנסת. לפגישה הצטרף גם מנכ"ל "ידיעות ספרים" מר **דב אייכנוולד** המושמש כחבר אגודת הידידים של המכון אשר מכיר

לעומק חלק מפעילות המכון. הפגישה נועדה להציג היבטים שונים של העיסוק בשואה ובהנחלתה בפרויקטים חינוכיים, וכן לעסוק בנושא המסעות לפולין והפעילות החינוכית החלופית להם ועוד. חבר הכנסת מצנע התעניין בנתונים שהוצגו בפניו, בניתוחם ובמשמעות הנגזרת מהם. הוא ביקש שתהיה מעורבות מוגברת של המכון בקביעת מדיניות בנושאים אלו, והודיע כי הוא מתכוון להתמיד בהעלאת נושאים אלו בישיבות בכנסת. [4]

■ **מנכ"ל רשת אמי"ת, ד"ר אמנון אלדר**, ואנשי צוותו המופקדים על לימודי השואה ועל המסעות לפולין נפגשו עם צוות המכון כדי לדון בשיתופי פעולה עתידיים. באותה פגישה הוחלט גם לפעול יחד בפרויקטים שונים - "שם עולם" יספק את הידע ואת התוכן, רשת אמי"ת תספק את כר הפעולה.



2

■ לאחר מפגש מוקדם עם קצינת חינוך בחיל הים, הגיעו 180 חיילים מספן כוח אדם של **חיל הים ליום עיון במכון**. יום זה הוא אחד מימי עיון רבים המעידים על התערות המכון במערכת החינוכית הצבא הנאצי במצלמותיהם האישיות בימי כיבוש מזרח פולין ובימי מבצע "ברברוסה". אחרי מות החיילים, העבירו קרוביהם את התמונות לתיעוד ולהנצחה בארכיון השמור של המכון. יו"ר הכנסת, יולי אדלשטיין, אמר: "התערוכה מציגה היטב את הפשטות של הרוע". יש בה אולי אפילו חלק מהתשובה לשאלה הנצחית 'איך זה קרה?'. הכנסת תבקש להרבות באירועי הנצחת השואה". [2]



4

■ כמדי שנה בשנה, התקיימה **שבת לצוות "שם עולם" ולחברי העמותה** ולבני משפחותיהם ב"שבת הגדול" הסמוכה לפסח במרכז הימי בקיסריה. התכנסו בצהרי יום שישי לצפייה בחלקים מסרט שערך המכון על מסע "תעצמות נפש", שיצא מטעמו לפולין לפני כשנה. לאחר סעודת השבת, נערך עונג שבת בהנחיית חברי הצוות. בשבת בבוקר העביר הרב דוד הורביץ שיעור, ואחרי הצהריים התכנס הצוות לדין בנושאים הקשורים לעתידו של המכון.

■ תערוכה בכנסת: **השואה כפי שתיעדו אותה חיילים נאצים**. תערוכת "פנים ואחור" של המכון הוצגה בכנסת. בתערוכה מוצגים תצלומים של יהודים שצילמו חיילי הצבא הנאצי במצלמותיהם האישיות בימי כיבוש מזרח פולין ובימי מבצע "ברברוסה". אחרי מות החיילים, העבירו קרוביהם את התמונות לתיעוד ולהנצחה בארכיון השמור של המכון. יו"ר הכנסת, יולי אדלשטיין, אמר: "התערוכה מציגה היטב את הפשטות של הרוע". יש בה אולי אפילו חלק מהתשובה לשאלה הנצחית 'איך זה קרה?'. הכנסת תבקש להרבות באירועי הנצחת השואה". [2]

■ משלחת גדולה של כפרי נוער שהשתתפו בתכנית "ענף ירוק מעץ גדוע" של החינוך התיישבותי עברה סמינר בן יומיים במכון לקראת יציאתם למסע פולין. המשלחת חוותה חוויה מעצימה, והמורים המלווים ביטאו את תחושת הסיפוק שלהם מההזדהות של הנערים והנערות עם הנושאים הרגישים שבהם אנו עוסקים במכון.

## אפריל

■ **ביום השואה** ובימים הסמוכים לו, זכה המכון לחשיפה תקשורתית נרחבת: במוסף "סופשבוע" בעיתון "מעריב" התפרסמה כתבה של פרופ' **גדעון גריף** על יחידת הזונדרקומנדו; במוסף "7 ימים" של "ידיעות אחרונות" פורסמה כתבה של **דב אייכנוולד** על מסע "תעצמות נפש" לפולין; בעיתון "ישראל היום" התפרסם טור של הרב **קריגר** בנושא האנטישמיות החדשה, ובעקבות כך רואיינו הרב קריגר לטלוויזיה לתכנית "עושים סדר" שמנחה בן כספית בערוץ 2. ביום השואה עצמו העבירו מרצי המכון הרצאות במקומות שונים בארץ: הרב **משה חבה** הרצה בשדרות וברמת-גן, הרב **עידן אופטובסקי** הרצה באיתמר, הרב **שמחה אריאל** הרצה בכפר-יונה, והרב **צביקה וילנר** הרצה בנתניה. כמו כן, בנות השירות הלאומי של המכון הפעילו את הניידת "קיום בשבר" במקומות רבים ברחבי הארץ. [1]



1

■ משלחת גדולה של כפרי נוער שהשתתפו בתכנית "ענף ירוק מעץ גדוע" של החינוך התיישבותי עברה סמינר בן יומיים במכון לקראת יציאתם למסע פולין. המשלחת חוותה חוויה מעצימה, והמורים המלווים ביטאו את תחושת הסיפוק שלהם מההזדהות של הנערים והנערות עם הנושאים הרגישים שבהם אנו עוסקים במכון.

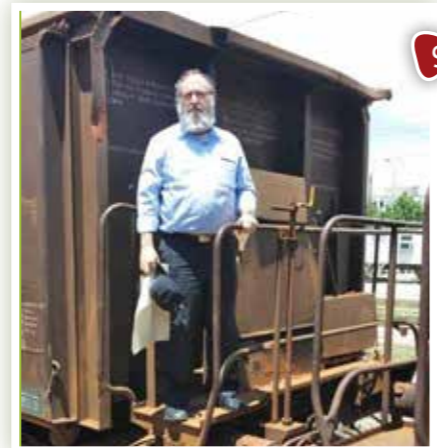


# 2014 אירועים מיוחדים



■ **קורס מחנכים מלווים למשלחות נוער לפולין התקיים** במכון. בקורס השתלמו כמאה מורים מכל רחבי הארץ. הקורס נמשך ארבעה ימים, במהלכם נלמדו נושאים עיוניים ופדגוגיים.

■ **מחזור ד' של קורס להכשרת מדריכים להדרכה בפולין יצא למסע יישובי בפולין.** את המסע ליווה צוות הקורס: הרב אברהם קריגר, הרב משה חבה וגב' אורית חרמון. בהובלתו המקצועית של הרב קריגר. המסע בשבילי פולין האבלות ארך כשבועיים ימים. במהלכו נבחנו משתתפי הקורס בהדרכה באתרים שונים ולמדו כיצד להדריך קבוצות ברחבי פולין על-פי תפיסתו של "שם עולם". [11]



■ **שתי קבוצות של סטודנטים מאוניברסיטאות שונות בארץ יצאו למסע בפולין כחלק מתכנית "לגעת ברוח".** אל הקבוצות התלווה איש העסקים התומך בתכנית **אלי הורן**. את המסע הובילו **אפרים בק, אסנת לוי והרב קריגר**. אלי הורן העיד שעבר במסע זה חוויה מטלטלת. אמנם, כך אמר, הוא היה בפולין כבר פעמים מספר, אך ההדרכה הייחודית ל"שם עולם" והתהליך האישי והקבוצתי שעבר עם הסטודנטים השפיעו עליו עמוקות. [12]

■ **סטודנטיות להוראה מרוסיה הגיעו למכון ליום עיון מלא.** הן קיבלו הדרכה ברוסית מפי הגב' ילנה ספקטור, ביקרו במרחב התבוננות ושמעו כמה הרצאות. הגעתן למכון נעשתה כחלק מפעילות משותפת של המכון עם **מכללת אורות** באלקנה.



■ **האירוע אף כיבדו בנוכחותם מר ארדן, שר התקשורת; מר אריאל, שר השיכון; ומר גדעון סער, שר הפנים.** כן השתתפו באירוע חברי כנסת נוספים: ניסן סלומינסקי, זבולון כלפה, איילת שקד, שולי מועלם ועוד. [14]

■ **ד"ר צבי צמרת, קיבל על עצמו לעמוד בראש משלחת נוספת של "מסע תעצומות נפש לפולין"** העתידה לצאת במהלך חודש נובמבר. גם הפעם המשלחת תהיה מורכבת מקבוצות שונות, כגון: בכירים לשעבר במערכת הביטחון, אנשי משק וכלכלה, אנשי תרבות ורוח.



## אוגוסט

■ **כחלק מתכנית להכשרת מורים להוראת השואה המשותפת למכון ולבית הספר לחינוך באוניברסיטת בר-אילן, התקיים קורס ייחודי שעסק בהיסטוריה ובספרות שואה. שיאה של התכנית היה ביציאת משלחת של סטודנטים למסע בפולין, בהדרכתו של הרב משה חבה ובליוי הצוות הבכיר של הקורס: ד"ר שלהב קסט מהחוג לספרות וד"ר מלי רוזנברג מהחוג להיסטוריה.** [13]



■ **בט"ו באב התקיימה הופעה משותפת של אברהם פריד ושל יהורם גאון בברכת הסולטן בירושלים.** לפני ההופעה התקיים אירוע בקהל מצומצם להענקת **תעודת הוקרה ליהורם גאון, ראש אגודת היידיים הישראלית של המכון,** על יצירת תרבות יהודית. תעודת ההוקרה ניתנה מטעם רשת התקשורת "בשבע" על-ידי מר בנט, שר הכלכלה והמסחר והרב קריגר. את



■ **בהקמת פרויקטים בינלאומיים היה לנו לעזר בהנעת תהליך הבנייה לטובת הציבור הרחב.**

■ **המכון, בשיתוף עם "לגעת ברוח", מקיים בסופי שבוע סמינרים לסטודנטים בקמפוסים שונים בארצות שונות.** הסמינרים עוסקים בעולם היהודי, בתרבות היהודית ובתקופת השואה. **הרב קריגר נסע לסלונקי** שביוון על מנת לפתוח צוהר לקיום סמינר כזה שיעסוק ביהדות סלונקי ובתרבות יהדות יוון. [9]



■ **בכנס המחלקתי הבינלאומי השלישי של המחלקה לתולדות ישראל באוניברסיטת בר אילן, כנס שכותרתו הייתה "רבנים ראשיים: בין מנהיגות דתית למנהיגות פוליטית", הרצה פרופ' גדעון גרייף בנושא: "הרב ד"ר ליאו בק - מנהיג הקהילה היהודית הלוחט מפנית ההנצחה - שבה מוצגת תערוכה של יצירות אמנות עכשוויות בנושא "אמונה", וכן מערכת מולטימדיה המציגה לעיני המתבוננים ידיעות היסטוריות לצד דיווח על פעילות מגוונת המתקיימת במכון.** [10]

■ **איתמר דויטשר, מנכ"ל "אלקטרה", הצטרף לחוג ידידי המכון בנכונות לסייע לאגודה בנושא של הקמת המבנה העתידי של "שם עולם".** אנו בטוחים שניסיונו הרב

## המשך מעמוד 15

את העיסוק בשואה לפרטיו: מסעות לפולין, תכניות לימוד ועוד. [6]

■ **גם השנה זכינו לקיים קייטנות לילדים בקהילות קטנות ברחבי ארצות-הברית, כחלק מתכנית "Soul Train" שמפעיל המכון. המדריכות בקייטנות הן ברובן ישראליות, והן מעבירות פעילויות בנושאי**



יהדות וארץ ישראל. המדריכות עוברות השתלמות מקדימה במכון "שם עולם" להעברת המסרים של המכון לילדים בקייטנות ולחברי הקהילות בכלל. הקהילות רואות בקייטנות אלו גולת הכותרת של הפעילויות לילדים. הן רואות חשיבות רבה בקשר עם ישראל ובקבלת מסרים יהודיים. מלבד הקייטנות, המכון מקיים פעילות שוטפת בקהילות לאורך השנה. [7]

■ **לקראת סוף שנת פעילות במכון, יצא צוות המכון ליום גיבוש. חברי הצוות עברו סדנאות במרכז למנהיגות אשר בנאות-קדומים. הסדנאות עסקו במנהיגות ובעבודת צוות. לאחר ארוחה קלה בשטח, המשיכו חברי הצוות לסיור בירושלים. אל הסיור הצטרפו גם בני הזוג של חברי צוות המכון.** [8]

■ **איתמר דויטשר, מנכ"ל "אלקטרה", הצטרף לחוג ידידי המכון בנכונות לסייע לאגודה בנושא של הקמת המבנה העתידי של "שם עולם".** אנו בטוחים שניסיונו הרב



## חיילים ההקלטות הסודיות של אנשי הוהרמאכט: פרוטוקולים של לחימה ומות

סונקה ניצל והראלד ולצר  
הוצאת "דביר", אור-יהודה 2014

שננקטו בשנים שלאחר עליית היטלר לשלטון: פיטורי מרצים יהודים מהאוניברסיטאות, צמצום מספר הסטודנטים היהודים ועוד איסורים והגבלות. בתיאור של העלאת יהודי גרמניה על רכבות וגירושם מהמדינה ב-1491, נכתב: "לא מעטים מהם כבר קנו רהיטים ויצירות אמנות שהוחרמו מיהודים... ועתה הם ראו בגירוש היהודים פעולה תקינה לחלוטין".

בחלקו השני והעיקרי של הספר, מובאות עדויות החיילים עצמן. מהעדויות ניכר שמר מאוד החיילים עוברים מתפיסה של אדם מן השורה לתפיסה שמאפשרת אלימות ורצח ואף מעודדת אותם, כפי שמספר חייל בחיל האוויר: "ביום השני למלחמה בפולין הייתי צריך להטיל פצצות על תחנת רכבת בפוזן. שמונה פצצות מתוך שש-עשרה נפלו בעיר. לתוך הבתים. לא שמחתי בגלל זה. ביום השלישי לא היה אכפת לי, וביום הרביעי התחלתי ליהנות. זה היה הכיף שלנו לפני ארוחת בוקר לצוד בשדות חיילים בודדים עם המקלעים שלנו ולהשכיב אותם שם עם כמה כדורים בגב." (עמ' 60).

לפי עדות זו, לקח לחייל שלושה ימים בלבד להתחיל ליהנות מירי גם על אזרחים חפים מפשע. לאורך הספר אנו נחשפים לעדויות על פשעי מלחמה נגד שבויים, נגד פריטיזנים ונגד אזרחים וגם על פשעים מיניים. החלק שתופסות העדויות על פשעים נגד העם היהודי הוא קטן מאוד. בעדויות על רצח יהודים, חיילי הוהרמאכט מרחיקים את עצמם ממעשי הרצח ומטילים את האשמה על אנשי האס-אס ועל הלטבים: "היה שם ירי המוני של יהודים. אלה היו אס-אס או אס-דה... והיו שם, בוא נגיד, שישים לטבים, שידועים כעם הכי אכזרי בעולם..." נקודה בעייתית בספר, בעיניי, היא הניסיון של המחברים לקשור בין פשעי הוהרמאכט במלחמת העולם השנייה - שהיקפם היה נרחב ושכללו רצח המוני של אזרחים ושל שבויי מלחמה - לבין פשעי מלחמה שביצעו חיילים מצבא ארצות-הברית בוויאטנם ובאפגניסטן - שהיו נדירים ושהמבצעים אותם הועמדו לדין. ניסיונם של המחברים להראות שהחיילים הגרמנים לא היו שונים מחיילים אחרים במלחמות אחרות הוא פסול בעיניי ומעוות את המציאות ההיסטורית.



"חיילים", ספרם של סונקה ניצל והראלד ולצר, מחזק אף הוא טענה זו. מחברי הספר חקרו את מעשיהם של חיילי הוהרמאכט במלחמת העולם השנייה. ייחודו של הספר הוא בתמלול של האזנות סתר לחיילי הוהרמאכט שנפלו בשבי המופיע בו. ההאזנה לחיילים השבויים נעשתה עוד במהלך המלחמה. החיילים לא ידעו שמאזינים להם ודיברו בחופשיות. כן הם לא ידעו מה המצב בחזית והיו בטוחים בניצחונה של גרמניה (לפחות עד לקרב סטלינגרד).

בחלקו הראשון של הספר, מובא ניתוח של המחברים את הדרך שעובר העם הגרמני מעליית הנאצים לשלטון ועד לרצח עם בשואה: "גם במקרה של גרמניה הנאצית האזרחים לא התעוררו בבוקר ה-13 בינואר 3391 לעולם חדש. העולם שהם התעוררו אליו היה עדיין העולם שהם התעוררו אליו ביום הקודם" (עמוד 63). בספר מתוארות ההגבלות על היהודים

## מתנה אחרונה לאמא

אחרי שבעים שנה, אותר קמע שהקדיש  
בן לאמו בגטו לודז', הקמע שרד את השואה

את הגטו לשניים, את הגדרות שהקיפו את הגטו ואפילו את עמדת השמירה בגטו. עוד מעריכים כי יתר בני המשפחה - אב ואחים נוספים שהיו בגיל עבודה - נשלחו כבר ב-1942 למחנות השמדה, טרם הכנת הקמע.

סביר להניח כי הבן ואמו ונשלחו למחנות השמדה ב-1944 - כשנה לאחר הכנת הקמע - וכי הם נספו בהם, זאת מאחר שרובם המוחלט של תושבי הגטו נרצחו על-ידי הנאצים במחנות השמדה.



גטו לודז' היה אחד הגטאות הגדולים ביותר בפולין. מעל ל-165,000 יהודים חיו בו בה בעת בצפיפות נוראה על פני שטח של כ-2.5 קמ"ר. החודש מלאו שבעים שנה לשחרורו של הגטו. מתוך 204 אלף יהודים שחיו בו לאורך כל תקופת פעילותו, רק 10,000 שרדו את השואה.

מציאת הקמע היא גילוי מרגש, גילוי המספר על אהבה בין בן לאמו, שבאחד הגטאות הצפופים והאכזריים ביותר בפולין, בתוך מצוקת הדיכוי והמוות, רצו יותר מכל דבר לזכור האחד את האחר.

אנשי מכון "שם עולם" איתרו קמע שמסר בן לאמו בגטו לודז' כמזכרת למקרה שהבן יישלח למחנה השמדה. הקמע מספר סיפור על אהבה בין בן לאמו באחד מהגטאות האכזריים ביותר, על רצונם לזכור זה את זה.

על הקמע, ששרד את תופת השואה, נכתב: "באהבה לאמא מאברם, גטו לודז', מארס 1943". על גבי הקמע, שהורכב משני מטבעות ישנים, חרת הבן ציור של הגטו שבו נראה מגדל השמירה. כן חרת הבן אותיות לועזיות שמסמלות, כפי הנראה, את שם המשפחה של האם.

אזרח פולני מצא את הקמע בין הריסות הגטו, אך לא היה מודע לערך ההיסטורי של החפץ שבידו. צאצאי אותו איש העבירו את קמע המטבעות למכון "שם עולם" בחודש אוגוסט האחרון.

לפי ההערכות, הקמע הוכן בגטו במרס 1943 וניתן כמתנה מהבן לאמו כדי שתישאר לה ממנו מזכרת במקרה שהוא יישלח למחנה השמדה. הבן חרת על המטבעות את הגשר המפורסם שחילק

את הגטו שבו נראה מגדל השמירה. כן חרת הבן אותיות לועזיות שמסמלות, כפי הנראה, את שם המשפחה של האם. אזרח פולני מצא את הקמע בין הריסות הגטו, אך לא היה מודע לערך ההיסטורי של החפץ שבידו. צאצאי אותו איש העבירו את קמע המטבעות למכון "שם עולם" בחודש אוגוסט האחרון.

## לצעד לארכיון



לציון  
70 שנה  
לשחרורו של  
גטו לודז'

### שאלו, שרופים באש!

אברהם שלונסקי

(שירים, כך שני, ספריית פועלים)

אך אמרו זאת חֲכָמֵינוּ, כִּי יִדְעֵנוּ זֹאת מִקֶּדֶם:  
הַגִּיְלִים כִּי יִשְׂרָפוּ, עוֹד תִּפְרָחְנָה אוֹתֵינוּ...  
הֵן פּוֹרְחוֹת כְּשֵׁרְפֵי-קֶדֶשׁ וְרוֹשְׁמוֹת בְּכַתָּב-שֵׁל-אֲדָם:  
"אַרְוֶה אֶת, יַד בְּלִיעַל, שֶׁכִּבְתָּה אֶת הָאוֹרוֹת."

כִּי הָרוּחַ בַּת-הַנְּצִחַת, הַצְּרוּרָה בְּגִיל הַסֵּפֶר,  
אֵשׁ הָרָשָׁע לֹא פְגָעָה בָּהּ, נִם בְּבִגְד בָּהּ הָאָדָם!  
הִיא דוֹמָה לְעוֹף-הַפֶּלֶא, הָעוֹלָה מִתּוֹךְ הָאָפֶר:  
נִהְיֶדֶת שְׂבָעֲתַיִם וְקִמָּת לְעוֹלָם.

שָׂאֵלוּ, שְׂרוּפִים בְּאֵשׁ, שָׂאֵלוּ, שְׂרוּפִים עַד אֶפֶר:  
אֵיךְ הִעֲזָה יַד-בְּלִיעַל אֶת הַקֶּדֶשׁ לְחַלֵּל,  
עַל מוֹקֵד בְּלֶב אֶרְפָּה הָעֵלוֹת גִּילֵי הַסֵּפֶר,  
לְעֵינֵי הַמֶּן פְּרוּעַ וּמְרָשֶׁע מִשְׁתוֹלֵל!

הַחֲזוּרָה מִלְּכוּת הַחֲשֵׁק? הַחֲזוּרֵי יַמֵּי-בִינָיִם?  
אוֹ אֵם שֶׁב לְמִשַׁל אֶטִּילָה וּבוֹרוּעַ הוּא כּוֹפֶה?  
מִי פִלֵּל כִּי בְיָמֵינוּ תִּמְצָאֵנָה הַיְדִיִּם  
לְהַבְעִיר אֶת אֵשׁ הַתַּפֶּת לְמוֹקֵד אוֹטוֹ-דֵה-פֶה?

### והארץ היתה

תוהו ובהו

והשך על פני

תהום

זרזה  
אלוקים

מרחפת...

מכון שואה ואמונה "שם עולם"  
לחינוך תיעוד ומחקר- בכפר הרואה,  
יפתח בע"ה בשנת הלימודים תשע"ה

## קורס להכשרת מדריכים למשלחות נוער לפולין

באישור ופיקוח משרד החינוך

*להדריך עם נאמה*

### היקף הקורס

270 שעות וסיוור לימודי בפולין

### משך הקורס

הקורס יערך אי"ה בתקופת טבת (ינואר) -  
מנחם אב (אוגוסט) תשע"ה (2015)  
הלימודים יתקיימו בימי רביעי  
במכון שם עולם בכפר הרואה

### תנאי קבלה

הקורס מיועד לעומדים באחד מהתנאים הבאים:

בעלי השכלה אקדמית ותעודת B.A או B.E.D  
בתחום מדעי החברה הרוח והחנוך,  
וניסיון בהדרכת בני נוער.

מורים בעלי השכלה אקדמית ותעודת B.A  
לפחות, העוסקים בהוראה.



לקבלת טפסי הרשמה יש לשלוח קורות חיים  
למייל: [shemolam@shemolam.org.il](mailto:shemolam@shemolam.org.il)  
או לפקס: 04-6365929

לפרטים נוספים:

0524-700906 | 0524-700900



# הדור השני

קורס

## שליחי זיכרון בחזית הנחלת השואה

סדרון בתי

מטרת הקורס היא להכשיר את בני "הדור השני"  
ליום שבו יהיו הם הקרובים ביותר למושג "הדור הראשון"  
והם שיספרו את סיפור הניצולים, בהעדרם,  
כנושאי זיכרון השואה לדורות הבאים.

במהלך הקורס, המשתלמים יעסקו בחקר ובלימוד בכמה מעגלים,  
יערכו מחקר אישי על סביבת הוריהם ויקבלו כלים להעברת הסיפור  
ודרכים לביטוי אישי ולהתמודדות אישית.

היקף: 60 שעות 12 מפגשים ובנוסף שעות מחקר אישי | מקום הקורס ותקופת ההכשרה: הלימודים יתקיימו בכפר-הרא"ה,  
בימי רביעי, חשוון-ניסן תשע"ה, נובמבר 2014 - אפריל 2015. | תנאי קבלה: ראיון ומבדק התאמה.

השתתפי הקורס ישולבו בעתיד במסגרות שבהן יוכלו להביא את סיפורם לתודעה הציבורית.

לפרטים, הרב צביקה וילנר: 04-6301637 | נייד: 052-5677464